

Владан П. Станковић¹
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 316.35/.45
316.324.7/.8
Преједни научни рад
Примљен 12/05/2020
Измењен 08/06/2020
Прихваћен 08/06/2020
doi: [10.5937/socpreg54-26555](https://doi.org/10.5937/socpreg54-26555)

ДРУШТВЕНЕ МАСЕ И МАСОВНА ДРУШТВА – СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ²

Сажетак: *Тема* овог научног рада су друштвене масе и масовно друштво. Предмет истраживања биће сужен на дефинисање појмова „друштвена маса” и „масовно друштво” и изналажење сличности и разлика међу њима. Аутор полази од почетне претпоставке да су друштвене масе и масовна друштва два слична, али и поприлично различита појма. У раду су коришћени следећи методи: посматрање, анализа садржаја, развојни метод, структурални приступ, упоредни метод, аналитички приступ... Научно оправдање истраживања произилази из утврђивања сличности и разлика између ова два појма, чиме се даје значајан допринос изградњи Социологије маса, као једне од научних дисциплина социологије. Друштвени домашај истраживања заснива се на пропитивању друштвених маса и снаге утицаја масовног друштва на савремена друштвена кретања.

Кључне речи: друштвена маса, масовно друштво, друштвена моћ, социјална психологија, култура, политика

Увод

Друштвене масе су од давнина предмет интересовања бројних социолога, психолога, политиколога и културолога. Још крајем XIX века француски социјални психолог Гистав ле Бон (Gustave le Bon, 1841–1931) изашао је у јавност са и данас култном књигом „Психологија гомиле” (*Psychologie des foules*, из 1895), којом је покренуо тему о моћи масе. Социолошком позадином друштвених маса били су заокупљени и Ле Бонови савременици, социолози политике Гаetano Моска (Gaetano Mosca, 1858–1941) посебно у делу „Владајућа класа” (*Elementi di scienza politica*, из 1896) и Вилфредо Парето (Vilfredo Pareto, 1848–1923) у књизи „Кружење елита” (*Un'applicazione di teorie sociologiche*, 1900). Понашањем у масама бавио се и француски

¹ stvlada@sbb.rs

² Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

социолог, социјални психолог и криминолог Габријел Тард (Gabriele Tarde, 1843–1904) у студији „Социјални закони” (*Les Lois Sociales: Esquisse d’une Sociologie*, из 1898). Средином XX века Хозе Ортега и Гасет (José Ortega y Gasset, 1883–1955) излази са критичком студијом „Побуна маса” (*La rebelión de las masas*, из 1930), где отвара питање јачања масовног друштва у савременим међуљудским односима. Артур Корнхаузер (Arthur William Kornhauser, 1896–1990) у својој „Политици масовног друштва” (*The Politics of Mass Society*, из 1959) истражује политичке аспекте савремених масовних друштава, а есејиста, социолог и политиколог Елијас Канети (Elias Canetti, 1905–1994) излази у јавност са студијом „Маса и моћ” (*Masse und Macht*, из 1960). Коначно, Салвадор Гинер (Salvador Giner, 1934–2019) у књизи „Масовно друштво” (*Mass Society*, из 1976) огољује феномен масовног друштва из бројних равни друштвених наука.

Међу савременим теоретичарима маса посебно треба истаћи Серџа Москосовија (Serge Moscovici, 1925–2014) и његове обимне студије под насловом: „Доба гужве” и „Социјална психологија” (*The Age of the Crowd – A Historical Treatise on Mass Psychology*, из 1985, и *Psychologie sociale*, из 2014), те обимно истраживање Ричарда Хамилтона (Richard F. Hamilton) под насловом: „Масовно друштво, плурализам и бирократија” (*Mass Society, Pluralism, and Bureaucracy – Explication, Assessment and Commentary*, из 2001).

Допринос изучавању друштвених маса пружили су и психоаналитичар Сигмунд Фројд (Sigmund Freud, 1856–1939) у делу „Психологија масе и анализа Ега” (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*, из 1921), али и неуролог и неуропсихијатар Вилфред Тротер (Wilfred Trotter, 1872–1939) који је посебно истраживао инстинкте друштвених агрегата (тако нпр. *Instincts Of The Herd In Peace And War*, из 1924). Ту су и социолози Емил Диркем (Émile Durkheim, 1858–1917) који се бавио „колективном свешћу”, посебно у делу „Самоубиство” (*Suicide*, 1897), те Херберт Маркузе (*Herbert Marcuse*, 1898–1979) који је психичка својства масовног друштва истражио у „Човеку једне димензије” (*One Dimensional Man*, из 1964)... С друге стране, истраживањима масовног друштва у култури бавио се културолог Ален Свингевуд (Alan Swingewood, 1938 –) у „Миту масовне културе” (*The Myth of Mass Culture*, из 1977).

Можемо закључити како су почетна истраживања била више усмерена на психологију маса. Временом се прешло на истраживање структуре друштвених маса: на њихову анатомију, појавне облике, појмовна одређења (дефинисање) и разврставања (класификације). Друштвена маса се третира као пасивни објект: она је структура или мноштво које се растаче у ситуационо разноврсне форме. Како су се истраживања продубљивала, и како је са демократизацијом друштва јачала моћ маса, тако је друштвена маса из трпног стања прерасла у активни чинилац питаности. За само неколико деценија од изучавања друштвених маса прешло се на истраживања масовног друштва. Научна истраживања су се, од друштвене масе као објекта друштвених односа, померила ка истраживању масовних друштава, која су прерасла у субјект друштвене акције. Од проучавања психологије гомиле, стигло се до истраживања диктата масовног друштва и његових културалних захтева, који креирају: идеје, вредности, норме и понашања, те опредељују дистрибуцију друштвене моћи.

Али вратимо се на почетак, у простор друштвених маса.

Друштвене масе

Чим се нађу заједно, људи, сви без разлике, чине извесно мноштво које се *sui generis* назива маса.³ Маса или агломерација је најомилавање: љуноћа љросћора исљуненој људима.⁴ Маса је архетипска група сачињена од мноштва појединаца који су се насумично састали, а чија хомогеност почива на ослобођености од атавистичког страха при додиру са другима и непознатима.⁵ Реч је о скупу особа које обједињавају: емоције, убеђења и акције (Milenković & Kišjuhas, 2016, str. 432). Јединке се одричу дела себе, раскидају потребу држања дистанце од другог како би сопствену силу вишеструко оснажиле кроз снагу групе (Tarde, 2011, str. 20). У маси је „спајање изузезно слабо, у њој се интегришу само површинска стања индивидуалне свести” (Gurvitch, 1997, str. 192). Маса је, дакле, привремена неструктурирана друштвена група чије припаднике одликују ирационална настојања: емоције, страхови, импулси и површна усмереност ка неком циљу (Rot, 2015). Појединац у маси лако своју емоцију преноси на масу, па маса започиње емитовање сопствене емоције („емоција масе”). Оснажена, емоција масе преплављује јединку: појединац се опија незаустављивом бујицом сензација које задобија из масе и лако своју вољу препушта вољи масе.⁶ Појединац губи критичку способност расуђивања и препушта се афекту.⁷ Тако се јединка утапа у масу... Често појединци све ово раде добровољно: себе дају маси како би се остварило какво колективно прегнуће. Отуда у маси јединка нестаје, па је води психологија масе.⁸ У крајњем исходу, маса је тек резултанта човека-масае – униформног преплашеног појединца који се у маси скрио и у њој обитава.⁹

Хаотична маса је *гужва*, или мноштво потпуно неусмерених јединки. Гужва је нека насумично сакупљена гомила људи.¹⁰ Шематски, гужва понајвише одговара физичким честицама које се насумично сударају. Људи су одувек настојали да утврде законитости кретања честица у хаосу, као и јединки у гужви. Ту се свако води својим мотивима и у складу с тим усмерава своју вољу. Чак и када стреме истом циљу, у гужви се људи гурају – понекад „проради лакат”: густина је велика, а простора мало. У њему свако гледа себе (*homo homini lupus*). Најхаотичније гужве изазивају гажење. Ту долази до друштвене и психолошке регресије: поново се јавља страх од другог.

³ Француски социолог Московис дефинише масу индивидуа као: „Гомила”. (Mosković, 1986, p. 7.)

⁴ Ортега и Гасет сматра да мноштво агломерација широм света сликовито указује на то да живимо у доба гомиле. (Ortega y Gasset, 2013, str. 33)

⁵ Канети сматра да се човек једино у маси може ослободити „страха од додира”. (Canetti, 2010, str. 14)

⁶ Едит Штајн (Edith Stein) је сматрала да је група способна да покаже заједничку емоционалну енергију при остварењу заједничког циља или чак да искуси заједничку емоцију. (Quérel, 2015, p. 4)

⁷ Индивидуа се често у маси препушта страстима и подаје маси. (Velinović, 2018, str. 10)

⁸ Појединац у маси стиче „заједничку душу”, па: осећа, мисли и ради на начин на који то сигурно не би чинио индивидуално. У маси је јединка поводљива за масом и другима у маси. (Le Bon, 1920, str. 14–16)

⁹ За Ортегу и Гасета, маса се састоји од сасвим просечних појединаца. (Ortega y Gasset, 2013, str. 35)

¹⁰ И Канети сматра да је „свака гомила настала сакупљањем”. (Canetti, 2010, str. 96)

Нигде није тако погажен човеков интегритет као приликом *сџамџеда*. Ту људи насумично падају и буквално бивају (з)гажени. Посебан облик хаотичне масе је *џужва на сџадионима*. Опаснији тип гужве је *руља*. Руља је веома агресивна маса. Руља прети линчом: она је по живот опасна за оног који бежи. Бежећи пред непријатељем, маса се сабира у *збеі*. У збегу је тек мало више простора (иако ни збег не губи од интензитета хаотичности масе).

Већ у *маси улице* има некаквог реда. Ту збирне јединке имају индивидуално изкристалисане циљеве и вољу да циљ остваре. За разлику од *џужве*, у којој претеже хаотичност, у *маси улице* постоји извесно јединство масе на најнижем нивоу. Маса улице је скуп пролазника који су се случајно састали, и који се, у зависности од величине места, једни другима или јављају или се уопште не јављају. У мањим срединама на улици се не излази само да би се обавио некакав посао, већ и да би се био виђен. Овде постоји потреба за препознавањем, али и за уважавањем кроз потврду јавног признања. Маса улице је признање да јединка постоји, да припада извесној заједници. У мањим срединама и данас постоји „застаје изласка на улици” – *осуда улице*. Само они који су у некој завади или свађи се једни другима не јављају. У великим агломерацијама маса је потпуно аморфна и неформална до недефинисаности. Неформалност секуларних маса је толика да маса често губи на бројности и облику. То је најчешће мноштво које окупљају слични мотиви: да се савлада некаква препрека, да се обави извесна радња или подели некаква потреба, односно ужитак... Свако је вођен својим циљем: да пређе улици на пешачком прелазу, да превозом стигне до пребивалишта, да обави неки посао у радњи или установи, да подели присуство на извесној забави...

Маса скуја је виши степен интеграције од *џужве* и/или *масе улице*.

Маса скупа може бити *маса вере*, али и *маса ужићка/забаве*. „Уверени” се окупљају око извесне идеје или вредности у коју верују. То може бити: литургијска заједница (маса у месту) или литија (маса у ходу), али и некакав политички скуп (*Meeting*). Оне који су уверени обједињава вера у нешто. Појединац је вером у нешто ободрен да се појави и да приступи заједници. Маса скупа има необавезан карактер: може јој се слободно приступити, али се из ње може и лако изаћи. Није неопходно никакво допуштење. Нигде се тако лако учесник групе не препушта *емоцији масе* као онај који верује у исправност нечега. Прелазни облик од верске ка политичкој маси су *дружбе*: омање групе сличномишљеника – кружоци или „удружења истомишљеника”, на ивици да постану *маса*. Између верске и политичке масе постоји разлика. Верска маса задржава компактност, док се политичка маса покаткада растаче на сегменте (фракције). Политички скупови, нарочито они на отвореном, имају „песковита својства”: често се због недостатка циља сами од себе осипају.

И док *масу вере* окупљају заједничка вера, идеје и/или вредности, *масе ужићка/забаве* окупља тежња да појединац удовољи сопственим психофизичким потребама. Овде су вера и идеја у другом плану. У *маси ужићка* свеприсутна је потреба да се нешто користи, употребљава, конзумира... Овде доминира тежња да се деле заједничке вредности: склоности, афинитети, утисци... Појединац учествује у колективној свести извесне културалне матрице: ту оплемењује своју душу – „одушевљава се”. На тај начин конзумент попуњава доколици у којој живи: оплемењује душу или се на просто забавља и препушта самозаборава. И ту је већ на терену *масовне културе*...

Масовна друштва

За разлику од *друштвених маса* које су објекат, *масовна друштва* су субјекат друштвених односа. Бити субјектом друштвених односа претпоставља, најпре, објективизацију, а потом и претварање објекта у активни чинилац који постаје видљив истраживачима, пре свега социолозима. Овде се намеће питање шта су то *масовна друштва* и како их препознати?

Већ код Гаетана Моске (Gaetano Mosca) и Вилфреда Парета (Vilfredo Pareto) наилазимо на идеју посматрања друштвених маса: не више као организационих облика мноштва, већ као бројчано масивних ентитета. Гаетано Моска полази од претпоставке да свако друштво у основи поседује две класе: 1) организовану мањину која влада, и; 2) неорганизовану већину којом се влада (Stanković, 2003, str. 163). Прва је „политичка класа”, а друга је „маса”.¹¹ Преузимајући основну идеју Моске о „политичкој класи”, Парето о организованој мањини пише као о „елити у друштву” (Pareto, 2017), и из тога изводи закључак да је елита „организована мањина изузетних”, способна и предодређена да влада, док је маса неспособна и неорганизована (Pareto, 1935, p. 226). Маса је пасиван елемент подложен владавини. Код Макса Шелера (Max Scheler), Леополда фон Визеа (Leopold von Wiese) и, нарочито, код Жоржа Гурвича (Georges Gurvitch) наилазимо на идеју о маси као најнижем облику друштвеног јединства; она се образује на емоционалним основама (Gurvitch, 1997, str. 189–196). Велики допринос у усмеравању истраживања са *друштвене масе* на *масовно друштво* дао је шпански теоретичар Хозе Ортега и Гасет (José Ortega y Gasset), који је под *масом* подразумевао: „збир појединаца који нису значајно истакнути. [...] Маса је просечан човек. [...] На тај начин се оно што беше пуки квантитет претвара у квалитативну одредницу – мноштво” (Ortega y Gasset, 2013, str. 35). Роберт Дал (Robert Dahl) и Чарлс Рајт Милс (Charles Wright Mills) истичу посебно чињеницу да елите управљају друштвима, док је масама намењено да таворе са врло мало или без икакве друштвене моћи удаљене од центара одлучивања. Из ових сазнања проистиче и прва дефиниција која друштвену масу претвара у масовно друштво и третира као: врло разнородно људство без друштвене организације, које на заједнички културни подстрек једнообразно одговара. Друштвене масе теже да досегну *једнакост*. Из једнакости произилази друга особина *друштвене масе* која је носећа особина *масовног друштва*, а то је: *тежња једнообразности*. Већ је Сигмунд Фројд (Sigmund Freud) утврдио да су људске јединке склоне „изједначавању с другим појединцима у маси” (Freud, 2006, str. 149). Тежња унификацији има своје фазе: имитацију, сугестију, идентификацију (van Ginneken, 2003, p. 38). Прва фаза је *имитација* и у њој се јединка труди да се уклопи: да се поистовети са масом или вођом којег маса следи. У другој фази појединац у маси, баш као и сама маса, склони су *сугестији*. То је фаза лаког одрицања од критичког просуђивања. У трећој фази *идентификације* појединац преузима идентитет масе: он „Ја” замењује са „Ми” (Gurvitch, 1997, str. 190). За понашање у маси веома су важна следећа својства односа масе и јединке која одликују сва масовна друштва: 1) *Друштвени приписак* којим се индивидуалност појединца у маси анулира, а

¹¹ Моска истиче да је Прва класа, увек мање бројна; она врши све политичке функције у друштву: монополизује моћ и ужива предности коју моћ доноси. (Mosca, 1939, p. 50)

његов вредносни систем и понашање усклађује са доминантном културалном матрицом групе. Јединка у маси апсорбује вредносни систем друштвеног агрегата и усклађује своје понашање са пожељним системом вредности и опхођења. 2) Последица ове успеле трансмисије јесте *друштвена подршка* коју јединка у маси добија од других истомишљеника из групе. Ова подршка додатно интегрише јединку у масу. 3) *Друштвено охрабривање* је највиши стадијум интеграције јединке у масу. Овде појединац настоји да се исказе својим понашањем. У том случају могућа је радикализација понашања појединца који се крије иза масе којој припада (Tarde, 2011). Маса не само да толерише екстремистичко понашање, већ га неретко и подстиче.

Савремено масовно друштво одликују следеће карактеристике.

Прво, друштво је атомизовано, и постављено хоризонтално тако да влада *формална једнакост*. Квантитет замењује квалитет. Друго, влада *економска неједнакост*: богати су заштићени неприкосновеним уживањем имовинских права. Подела друштва на богату економску елиту и сиромашну масу. Треће, *симбиоза економских и политичких елита* (Nolan & Lenski, 1999). Спајање политичких и економских елита изазива формирање политичке класе плутократског типа. Четврто, појединац је у маси економски *зависан од прихода* од зараде или социјалне помоћи. Капитал је у рукама богатих, а тржиште омогућава конкурентност власника капитала. Пето, претеже *масовна култура забаве*: разбирива, опуштање и јефтине хедонизми. Стваралаштво замењују механичке репродукције индустријског света (Benjamin, 2003, p. 15–16). Шесто, доминација институција над масом: *елите обликују масу* и из њих *извлаче профит*. Седмо, *унификација* вредносног опхођења и *стандардизација* пожељних понашања (Perrucci & Perrucci, 2014). Јединка је у маси неаутономна и неаутентична. Осмо, ограничење и контрола маса *меким инструментима социјалне контроле*: култура доколице, мас-медији, комуникациони надзори... (Giner, 1976). Девето, једносмерна дистрибуција политичке, економске и информационе моћи из, правом заштићених, институција ка маси (Mills, 1956/2000, p. 304).

Из овако побројаних одлика можемо закључити да савремено друштво стреми извесној симплификацији, упрошћавању подела. Основна социјална подела савремених демократија је подела на управљачку елиту и друштвену масу. Елита управља јер су јој поверени ресурси. Економска елита поседује економску моћ: новац, имовину, вештину обрта... Политичка елита поседује политичке инструменте моћи: контролише управни апарат, доноси прописе и пресуђује у спорним ситуацијама. Медијска елита одабира чињенице из реалног живота и представља их маси. Све ове елите заједно чине, свака на свој начин, управљачку класу. Она поседује моћ, управља ресурсима и подстиче пројектоване, а елиминише непожељне процесе у јавности. У читавој овој интеракцији, маса је субјекат који стоји по страни. Она је неми, пасивни посматрач који прихвата подржаје или, просто, не реагује на неке од њих.

Оно у чему маса учествује јесте *креирање масовне културе*. Као, неми или пасивни посматрач маса може прихватити нове подражаје и сензације које креирају друштвене елите, а може их и одбацити. Понекад се у самој маси зачињу извесни импулси и садржаји свести као захтеви маса према елитама како би им било удовољено. У тим ретким ситуацијама долази до проходности из масе у елиту. Елите су у основи конзервативне и теже немењању, али су и саме склоне компромисима како се не би угрозио владајући *status quo*. Управљачке елите најчешће и најрадије

удовољавају масама управо у простору културе. Нигде као у простору *масовне културе* не постоји придржавање демократским принципима захтева маса. Тако *масовна култура* постаје нека врста „издувног вентила” преко кога се „празне гомиле у маси”. Пошто је: „Маса основни конзумент, потрошач и зависник масовне културе, она је погодна за друштвену манипулацију.” (Pantelić & Čukanović, 2014, str. 180). Манипулација масама иде увек преко *масовне културе* која подржава чулне сензације и подстиче страсти, мегаломанију и појачава апетите. Маса тежи упросечивању: лакше је јединки у маси да обори критеријуме и спусти ниво, него да се мноштво издигне изнад својих чулних и душевних стања. „Како масовно друштво тежи ка сажимању разноврсног групног живота, оно фаворизује културну униформност. Ова униформност укључује не само фактичко нивелисање стандарда; она такође постаје нормативна” (Kornhauser, 1959, p. 103). Све ово олакшава елитама да обликују масе и да одрже и очувају постојеће стање друштвених позиција (Gajić, 2014, str. 291).

Напоредо са глобализацијом, национална масовна друштва се преображавају у једно *глобално масовно друшћиво*, тако што умрежене националне владе преузимају институционалне механизме и културне моделе вредности који почивају на јединственем светском потрошачком поретку и систему универзалних вредности дефинисаних кроз корпус људских права: на људски живот, на заштиту физичког и психичког интегритета, на кретање, на лечење, на интиму и слично... (Breton & Reitz, 2003, p. 3) Глобално масовно друштво је „планетарно друштво” (Šuvaković & Kragović, 2015, str. 299), светски поредак власти који ће се састојати од управљачких елита, које одржавају систем, и глобалне и глобализоване масе у којој ће се потрти све: расне, етничке и религијске разлике (Berger, 2002, p. 4–5). Идеја је да нестану разлике и да новац постане једина вредност – мерило успешности и среће.

Сличности и разлике

И друштвене масе и масовна друштва су, пре свега, друштвене групе у којима људи преносе на колектив своје импулсе и вољне радње, тако да ови друштвени агрегати прерастају у „ентитет-по-себи”. Ипак, међу њима постоје бројне разлике. Друштвена маса је структурална јединица, она је пасивни објект друштвених односа. Масовно друштво је друштвени ентитет, оно је активни субјект друштвених процеса. Друштвена маса се састоји од мноштва међуоблика који се разликују према интензитету друштвености и степену формалне обавезности. Масовно друштво може бити национално или глобално: оно тежи једнообразности. Друштвена маса описује структуру друштвеног организовања. Масовно друштво описује утицај масе на друштво. Проучавање *друшћивене масе* пружа значајније доприносе микросоциологији и комуникологији. Истраживање *масовног друшћива* даје веће доприносе на пољу макросоциологије и културологије. И док је истраживање друштвених маса објективизирано и вредносно неутрално (јер изучава структуру друштвених агрегата и начине удруживања), дотле се истраживање масовног друштва заснива на вредносним оценама утицаја маса на друштвене процесе и глобалне односе. Друштвене масе указују на начине спонтаног удруживања људи у друштвене колективитете. Масовна друштва указују на дистрибуцију политичке моћи између управљачких елита и бројчане надмоћи маса: на односе технократије и демократије.

Закључна разматрања

Иако термилошки слични појмови, између друштвених маса и масовних друштава постоје значајне разлике. Оно што им је заједничко јесте да друштвене масе и масовна друштва указују на понашање људи када се нађу у мноштву које постаје „ентитет-по-себи”. Ипак, постоје и значајне разлике. Друштвене масе су облици друштвеног организовања, форме у које се људи удружују у мноштво. Масовна друштва су субјекти друштвених процеса. Као моћна „суперструктура”, масовно друштво диктира процесе редистрибуције моћи у сваком друштву. Друштвене масе као структуралистичке јединице друштвеног (само)организовања имају вредносно неутралну конотацију. Због природе масе, *масовна друштва* данас имају углавном вредносно негативну конотацију. Моћ масовних друштава далеко је изнад моћи било које друштвене масе посебно, чак изнад свих друштвених маса заједно. Масовно друштво је данас активни чинилац у многим друштвеним процесима, иако се савремени политички процеси своде на неумољивости „диктата управљачких елита”. Управо из тог разлога, *масовно друштво* је не само социолошки, већ и политички феномен.

Vladan P. Stanković¹
Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

SOCIAL MASSES AND MASS SOCIETIES – SIMILARITIES AND DIFFERENCES²

(Translation In Extenso)

Abstract: *The topic of this scientific work is social masses and the mass society. The subject of research will be reduced to the definition of the notions of “social mass” and “mass society” and finding similarities and differences between them. The author starts from the initial assumption that social masses and mass societies are two similar, but also quite different notions. The following methods were used in the paper: observation, content analysis, developmental method, structural approach, comparative method, analytical approach etc. The scientific justification of the research derives from the establishment of similarities and differences between these two notions, which makes a significant contribution to the construction of the Sociology of the Masses as one of the scientific disciplines of Sociology. The social reach of the research is founded on questioning social masses and the power of the impact of the mass society on contemporary social trends.*

Keywords: social mass, mass society, social power, social psychology, culture, politics

Introduction

Social masses have long been the subject of interest of many sociologists, psychologists, political scientists and culturologists. As early as the end of the 19th century, French social psychologist Gustave le Bon (1841–1931) published his still cult book *Psychologie des foules* in 1895, initiating the topic of the power of the mass. The sociological background of social masses was also the preoccupation of Le Bon's contemporaries, political sociologists: Gaetano Mosca (1858–1941), particularly in his work *Elementi di scienza politica* from 1896, and Vilfredo Pareto (1848–1923) in the book *Elite Circulation – Application of Sociological Theories* from 1900. The behaviour of masses was also dealt with by French sociologist, social psychologist and criminologist Gabriele Tarde (1843–1904) in his study *Les Lois Sociales: Esquisse d'une Sociologie* from 1898. In the middle of the 20th century, José Ortega y Gasset (1883–1955) put forward the critical study *The Revolt of the Masses (La rebelión de las masas, 1930)*, where he opens the question of the strengthening of a mass society in contemporary interpersonal relations. In his *The Politics of Mass Society* from 1959, Arthur William Kornhauser (1896–1990)

¹ stvlada@sbb.rs

² The paper was written within the scientific-research activity of the Institute for Political Studies, financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

explores political aspects of contemporary mass societies, while essayist, sociologist and political scientist Elias Canetti (1905–1994) became publicly known with his study *Masse und Macht* from 1960. Finally, in his book *Mass Society* from 1976, Salvador Giner (1934–2019) exposes the phenomenon of a mass society from numerous planes of social sciences.

Among contemporary theoreticians of masses, the ones worth mentioning are in particular Serge Moscovici (1925–2014) and his comprehensive studies entitled *The Age of the Crowd – A Historical Treatise on Mass Psychology* from 1985 and *Psychologie sociale* from 2014, as well as Richard F. Hamilton's comprehensive research entitled *Mass Society, Pluralism, and Bureaucracy – Explication, Assessment and Commentary* (2001).

A contribution to the study of social masses was also made by psychoanalyst Sigmund Freud (1856–1939) in his work *Group Psychology and the Analysis of the Ego (Massenpsychologie und Ich-Analyse)* from 1921, as well as neurologist and neuropsychiatrist Wilfred Trotter (1872–1939), who specially researched the instincts of social aggregates (e.g. *Instincts of the Herd in Peace and War* from 1924). There are also sociologists: Émile Durkheim (1858–1917) who dealt with “collective consciousness”, particularly in his work *Suicide* (1897) and Herbert Marcuse (1898–1979) who explored the psychological features of a mass society in *One Dimensional Man* from 1964... On the other hand, a mass society in culture was studied by culturologist Alan Swingewood (1938–) in *The Myth of Mass Culture* from 1977.

We may conclude that initial studies were directed more to the psychology of masses. With the passage of time, they shifted to the study of the structure of social masses: their anatomy, manifestations, notional determinations (definition) and sorting (classifications). A social mass was treated like a passive object: it is a structure or a multitude which dissolves into situationally diverse forms. As the research deepened and as the power of masses increased with the democratization of the society, a social mass developed from a passive state into an active factor of questionability. In just several decades the focus shifted from the study of social masses to the study of a mass society. Scientific research moved on from a social mass as an object of social relations on to studying mass societies which grew into the subject of social action. The road was covered from the study of the psychology of masses to the research of the dictate of a mass society and its cultural requirements which create: ideas, values, norms and behaviours, and determine the distribution of social power.

But let us return to the beginning, to the space of social masses.

Social masses

As soon as they get together, people invariably constitute a certain multitude which is *sui generis* called a *mass*.³ A mass or agglomeration is *an accumulation: the fullness of the space filled with people*.⁴ A mass is an archetypical group made up of a multitude of individuals who have met randomly and whose homogeneity relies on the freedom from the atavistic fear in an encounter with others and strangers.⁵ It is a gathering of people united by: emotions, convictions and actions (Milenković & Kišjuhas, 2016, p. 432). Individuals give up part of them

³ French sociologist Moskovici defines a mass of individuals as: “crowd”. (Moskovici, 1986, p. 7.)

⁴ Ortega y Gasset thinks that a multitude of agglomerations throughout the world graphically indicates that we live in the time of crowd. (Ortega y Gasset, 2013, p. 33)

⁵ Canetti believes that it is only in a mass that man can free himself from the “fear of being touched”. (Canetti, 2010, p. 14)

and do away with the need of keeping distance from the other one in order to strengthen their own power in multiple ways through the power of the group (Tarde, 2011, p. 20). In a mass, “connecting is exceptionally weak, only superficial states of individual consciousness are integrated in it” (Gurvitch, 1997, p. 192). Therefore, a mass is a temporary unstructured social group whose members are characterized by irrational efforts: emotions, fears, impulses and superficial orientation towards a goal (Rot, 2015). An individual in the mass easily transfers his or her emotion to the mass, and the mass begins emitting its own emotion” (“emotion of the mass”). Thus empowered, emotion of the mass overwhelms the individual: the individual is intoxicated by an unstoppable torrent of sensations obtained from the mass and easily resigns his own will to the will of the mass.⁶ The individual loses the critical ability of judgment and abandons himself to the affect.⁷ That is how the individual merges with the mass... Individuals often do it in a voluntary manner: they give themselves up to the mass in order to accomplish a collective endeavour. That is how the individual disappears in the mass and is led by the psychology of the mass.⁸ In the final outcome, the mass is merely the man-mass resultant – a uniform, frightened individual who hides in the mass and resides in it.⁹

A chaotic mass is a *crowd* or a multitude of completely undirected individuals. A crowd is a randomly gathered group of people.¹⁰ Schematically, a crowd corresponds mostly to physical particles crashing randomly into one another. People have always tried to establish the laws of particle motion in chaos, as well of individuals in a crowd. There everyone is guided by their own motives and direct their will accordingly. Even when striving towards the same goal, people in a crowd push – sometimes even elbow: density is high while there is little space. In it everyone takes care of themselves (*homo homini lupus*). Most chaotic crowds cause trampling. There is social and psychological regression there: fear of others emerges once again. Human integrity is never so crushed as in a *stampede*. People randomly fall and are literally trampled. A special form of a chaotic mass is a crowd at *sports stadiums*. A more dangerous type of a crowd is a *mob*. A mob is a very aggressive mass. A mob threatens by lynch: it is dangerous to the life of the one who is running away. When running from an enemy, a mass gathers into an *exodus*. There is slightly more space in an exodus (although it does not lose its intensity of the chaotic mass either).

In a *street mass* there is no order whatsoever. There, aggregated individuals have individually crystal-clear goals and will to achieve that goal. Unlike a *crowd*, where chaos prevails, in a *street mass* there is a certain unity of the mass at the lowest level. A street mass is a number of passers-by who have encountered by chance and who, depending on the size of the place, greet one another or do not greet one another at all. In smaller environments, people go out to the street not only to do something but also to be seen. There is a need for being recognized, as well as for being appreciated through the confirmation of public recognition. A street

⁶ Edith Stein asserted that a group was able to show its joint emotional energy in achieving a common goal or, even, to experience a mutual emotion. (Quéré, 2015, p. 4)

⁷ An individual in a mass frequently abandons himself to passions and gives himself in to that. (Velinović, 2018, p. 10)

⁸ An individual in a mass acquires a “common soul”, so he feels, thinks and acts in the way he would certainly not do it individually. In a mass, an individual is easily-led by the mass and others in it. (Le Bon, 1920, pp. 14–16)

⁹ For Ortega y Gasset, a mass consists of completely average individuals. (Ortega y Gasset, 2013, p. 35)

¹⁰ Canetti also believes that “every crowd has been made by gathering”. (Canetti, 2010, p. 96)

mass is the recognition that an individual exists and belongs to a community. In smaller environments, even today there is a phenomenon of “being ashamed to go out to the street” – *street condemnation*. Only those who have an argument or a quarrel do not greet one another. In large agglomerations, a mass is completely amorphous and informal to the point of vague definition. Informality of secular masses is so large that a mass often loses in numbers and form. Most frequently it is a multitude gathered by similar motives: to overcome an obstacle, to do something or to share a need and/or pleasure... Everyone is guided by their own goals: to cross the street at the pedestrian crossing, to use public transport in order to reach the place of residence, to do something in a shop or an institution, to share their attendance at a party...

A *meeting mass* is a higher degree of integration than a *crowd* and/or a *street mass*.

A meeting mass may be a *religion mass* as well as a *pleasure/entertainment mass*. “Believers” gather around an idea or a value they believe in. It may be: liturgical community (a mass in one place) or a procession (a walking mass), but also a political meeting. Those who believe are united by their faith in something. An individual with faith in something is encouraged to make an appearance and join a community. A meeting mass has an informal character: it may be joined freely, but it is also easy to leave it. No permission is necessary. Nowhere else does a participant in a group abandon to a *mass emotion* as the one who believes in the correctness of something. A transitional form from a religious to a political mass is *associations*: small groups of people with similar beliefs – circles or “associations of the like-minded”, on the verge of becoming a *mass*. There is a difference between a religion and a political mass. A religion mass maintains compactness, whereas a political mass sometimes dissolves into segments (factions). Political meetings, particularly those held outdoors, have “sand-like properties”: due to the lack of a goal, they often crumble by themselves.

While a *religion mass* is united by the common religion, ideas and/or values, *pleasure/entertainment masses* are united by an individual’s aspiration to fulfil his/her own psycho-physical needs. Religion and an idea are in the background here. In a *pleasure mass* there is a need to use, take or consume something... It is dominated by an effort to share common values: inclinations, affinities, impressions... An individual participates in collective consciousness with a certain cultural matrix: there an individual ennobles his/her soul – “his/her soul is spiritualized”. In that way, a consumer enriches the leisure he/she lives in: ennobles the soul or just has fun and indulges in self-oblivion. And there, a consumer already reaches the ground of *mass culture*...

Mass societies

Unlike *social masses* which are an object, *mass societies* are a subject of social relations. Being a subject of social relations implies, first of all, objectification, and the transformation of the object into an active factor that becomes evident to researchers, primarily to sociologists. Here a question arises: What are *mass societies* and how to recognize them?

It is already in Gaetano Mosca and Vilfredo Pareto that we encounter the idea of observing social masses: no longer as organizational forms of a multitude, but as numerically massive entities. Gaetano Mosca starts from the assumption that every society basically has two classes: 1) an organized ruling minority, and 2) an organized ruled majority (Stančević, 2003, p. 163). The former is a “political class”, while the latter is a “mass”.¹¹ Taking

¹¹ Mosca asserts that the First class is always smaller; it performs all political functions in the society; monopolizes power and enjoys the advantages provided by power (Mosca, 1939, p. 50)

Mosca's basic idea about a "political class", Pareto writes about the organized minority as an "elite in the society" (Pareto, 2017) and derives a conclusion that an elite is an "organized minority of the outstanding ones", able and predisposed to rule, while a mass is unable and disorganized (Pareto, 1935, p. 226). A mass is a passive element subject to the rule. In the works of Max Scheler, *Leopold von Wiese* and in particular *Georges Gurvitch* we encounter the idea of a mass as the lowest form of social unity; it is formed on emotional foundations (Gurvitch, 1997, pp. 189–196). A great contribution in directing the research from a *social mass* to a *mass society* was made by Spanish theoretician José Ortega y Gasset who considered a *mass* as: "a collection of individuals who are not significantly outstanding. [...] A mass is an average man. [...] In that way, something that used to be a mere quantity now turns into a qualitative determinant – a multitude" (Ortega y Gasset, 2013, p. 35). Robert Dahl and Charles Wright Mills emphasize particularly the fact that elites rule societies, while masses are intended to scrape a living with very little or no social power, far from decision-making centres. These findings result in the first definition that converts a social mass into a mass society and treats it as a very diverse humanity with social organization, which responds uniformly to a common cultural incentive. Social masses strive to reach *equality*. Another characteristic of a *social mass* derives from equality, as a fundamental characteristic of the *mass society*, and that is: *striving for uniformity*. It was Sigmund Freud that realized that human individuals are inclined towards "equalization with other individuals in the mass" (Freud, 2006, p. 149). The aspiration towards unification has its stages: imitation, suggestion and identification (van Ginneken, 2003, p. 38). The first stage is *imitation*, in which an individual tries to fit in: to identify oneself with the mass or the leader followed by the mass. In the second stage, an individual in the mass, just like the mass itself, are inclined to *suggestion*. That is a stage of easy denial of critical judgment. In the third stage of *identification* an individual assumes the identity of the mass: he replaces "I" with "We" (Gurvitch, 1997, p. 190). For behaviour in a mass, the following characteristics of the relation between an individual and mass, typical of all mass societies, are very important: 1) *Social pressure* which annuls the individuality of an individual in the mass, while adjusting his/her value system and behaviour to the dominant cultural matrix of the group. An individual in the mass absorbs the value system of the social aggregate and adjusts his/her behaviour to the desirable system of values and acting. 2) The consequence of this successful transmission is *social support* given to an individual in the mass by other like-minded people in the group. Such support additionally integrates an individual into the mass. 3) *Social encouragement* is the highest stage of integration of an individual in the mass. Here an individual tries to express himself with his behaviour. In that case, behaviour radicalization is possible in an individual who hides behind the mass he belongs to (Tarde, 2011). The mass not only tolerates extremist behaviour but often encourages it as well.

Contemporary mass society is characterized by the following features.

First, the society is atomized and placed horizontally so that there is *formal equality*. Quantity replaces quality. Second, there is *economic inequality*: the rich are protected by the inviolable enjoyment of property rights. The society is divided into the rich economic elite and the poor mass. Third, there is a *symbiosis of economic and political elites* (Nolan & Lenski, 1999). The merging of political and economic elites causes the formation of a plutocratic-type political class. Fourth, an individual in the mass is economically *dependent* on income from earnings or social assistance. Capital is in the hands of the rich, while the

market ensures competitiveness of owners of the capital. Five, mass *entertainment culture* prevails: leisure, relaxation and cheap hedonisms. Creativity is replaced by mechanical reproductions of the industrial world (Benjamin, 2003, p. 15–16). Six, the domination of institution over the mass: *elite shape masses* and *extract profit* from them. Seven, there is *unification* of value behaviour and *standardization* of desirable behaviours (Perrucci & Perrucci, 2014). An individual in a mass is non-autonomous and non-authentic. Eight, the restriction and control of masses through soft *instruments of social control*: leisure culture, mass media, communication supervision etc. (Giner, 1976). Nine, there is one-way distribution of political, economic and information power from law-protected institutions towards a mass (Mills, 1956/2000, p. 304).

From the above-listed characteristics we may conclude that the contemporary society strives for certain simplification of divisions. The basic social division of contemporary democracies is into the governing elite and the social mass. The elite governs because resources are entrusted to it. The economic elite possesses economic power: money, assets, trading skills... The political elite possesses political instruments of power: it controls the administrative apparatus, enacts regulations and makes decisions in contentious situations. The media elite selects facts from real life and presents them to the mass. All these elites together, each in its own way, constitute the governing class. It has power, manages resources and encourages the projected, while eliminating undesirable processes in public. In this interaction as a whole, the mass is a subject standing aside. It is a silent, passive observer which accepts impulses or simply does not react to some of them.

What the *mass* takes part in is the creation of *mass culture*. The mass, as a silent or passive observer, can accept new impulses and sensations created by social elites, but it can also reject them. Sometimes it is in the mass itself that certain impulses and contents of consciousness are conceived as requests of masses from elites that need to be fulfilled. In those rare situations there is the possibility of moving from the mass into the elite. Elites are essentially conservative and strive to remain unchanged, but they are also susceptible to compromises in order not to endanger the ruling *status quo*. Governing elites most frequently and most willingly try to please masses in the very space of culture. Democratic principles of the requests of masses are nowhere else so observed as in the space of *mass culture*. Therefore *mass culture* becomes a kind of an “exhaust vent” through which “crowds empty themselves in the mass”. Since “mass is a basic consumer, user and addict of mass culture, it is suitable for social manipulation” (Pantelić & Čukanović, 2014, p. 180). Manipulation of masses always goes across *mass culture* that supports sensory sensations, encourages passions and megalomania, and increases appetites. The mass aspires towards averaging: it is easier for an individual in the mass to bring down criteria and lower the level than for a multitude to rise above its sensory and mental states. “As a mass society tends to summarize diverse group life, it favours cultural uniformity. Such uniformity includes not only factual levelling of standards, but it also becomes normative” (Kornhauser, 1959, p. 103). All this facilitates elites to shape masses and to keep and maintain the existing state of social positions (Gajić, 2014, p. 291).

Simultaneously with globalization, national mass societies are transformed into a *global mass society* where networked national governments take over institutional mechanisms and cultural models of values founded on the unique world consumer order and the system of universal values defined through a corpus of human rights: to human life, to protection

of physical and mental integrity, to movement, to medical treatment, to privacy etc. (Breton & Reitz, 2003, p. 3) A global mass society is a “planetary society” (Šuvaković & Kragović, 2015, p. 299), a world order of power which will consist of governing elites that maintain the system, and of the global and globalized mass in which all racial, ethnic and religious differences will be neutralized (Berger, 2002, pp. 4–5). The idea is to make differences disappear and to make money become the only value – a measure of success and happiness.

Similarities and differences

Both social masses and mass societies are, first of all, social groups in which people transfer their impulses and voluntary actions on to the collective, so that these social aggregates grow into an “entity-by-self”. However, there are many differences among them. A social mass is a structural unit; it is a passive object of social relations. A mass society is a social entity; it is an active subject of social processes. A social mass consists of a multitude of semi-forms that differ by the intensity of sociability and the degree of formal obligation. A mass society can be national or global: it strives for uniformity. A social mass describes the structure of social organization. A mass society describes the impact of a mass on the society. The study of a *social mass* makes more significant contributions to micro-sociology and communicology. The research of a *mass society* makes more significant contributions in the fields of macrosociology and culturology. So while the research of social masses is objectified and value-neutral (because it explores the structure of social aggregates and ways of association), the research of a mass society is based on value ratings of the impact of masses on social processes and global relations. Social masses indicate the ways of spontaneous uniting of people into social collectivities. Mass societies indicate the distribution of political power between the ruling elites and numerical superiority of the masses: the relations of technocracy and democracy.

Final considerations

Although social masses and mass societies are terminologically similar notions, there are substantial differences between them. What they have in common is that social masses and mass societies indicate the behaviour of people in a multitude that becomes an “entity-by-self”. However, there are significant differences. Social masses are forms of social organization, forms in which people unite in a multitude. Mass societies are subjects of social processes. As a powerful “superstructure”, a mass society dictates the processes of power redistribution in every society. Social masses as structuralist units of social (self)organization have a value-neutral connotation. Due to the nature of the mass, *mass societies* today generally have a value-negative connotation. The power of mass societies is by far above the power of any separate social mass, even above all social masses together. Today a mass society is an active factor in many social processes, although modern political processes are reduced to the relentlessness of the “dictate of the ruling elites”. That is the very reason why a *mass society* is not only a sociological, but also a political phenomenon.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Berger, P. (2002). Religions and Globalisation. *European Judaism*, 36 (1), 4-10.
- Breton, R. & Reitz, J. (2003). *Globalization and Society – Processes of Differentiation Examined*. Santa Barbara: Greenwood Publishing Group.
- Canetti, E. (2010). *Mass and power*. Novi Sad: Mediterran Publishing. [In Serbian]
- Freud, S. (2006). *Mass Psychology and Ego analysis*. Beograd: Fedon. [In Serbian]
- Gajić, S. (2014). Is the Contemporary society still – Mass society? *Srpska politička misao*, (2), 283-300. <https://doi.org/10.22182/spm.4422014.15> [In Serbian]
- Giner, S. (1976). *Mass Society*. New York: Academic Press. [In Serbian]
- Ginneken, J. (2003). *Collective Behaviour and Public Opinion – Rapid Shifts in Opinion and Communication*. London: Routledge.
- Gurvitch, G. (1997). *Sociology of Law*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Hamilton, R. (2001). *Mass Society, Pluralism, and Bureaucracy – Explication, Assessment and Commentary*. London: Praeger/Westport CT.
- Kornhauser, W. (1959). *Politics of Mass Society*. New York: Free Press.
- Le Bon, G. (1920). *Crowd Psychology*. Zagreb: Royal land Printing Press. [In Croatian]
- Milenković, P. & Kišjuhas, A. (2016). Theory system classics and theory of emotions. *Sociološki pregled*, 50 (3), 431-447 [doi: 10.5937/socpreg1603431M](https://doi.org/10.5937/socpreg1603431M) [In Serbian]
- Mills, W. (1956/2000). *The Power Elite*. New edition. New York: Oxford University Press.
- Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Moskovići, S. (1986). *The Discovery of the Masses*. Paris: Fondation Maison des Sciences de l'Homme.
- Nolan, P. & Lenski, G. (1999). *Human Societies – An Introduction to Macrosociology*. New York: McGraw Hill College.
- Ortega y Gasset, J. (2013). *The Revolt of the Masses*. Čačak: Gradac [In Serbian]
- Pantelić, S. & Čukanović, M. (2014). *Sociology*. Banja Luka: University of Business Engineering and Management. [In Serbian]
- Pareto, V. (1935). *The Mind and Society*, New York: Harcourt Brace and Co.
- Pareto, V. (2017). *Elite Circulation – Application of Sociological Theories*. Novi Sad: Mediterran Publishing. [In Serbian]
- Perrucci, R. & Perrucci, C. (2014). The Good Society: Core Social Values, Social Norms, and Public Policy. *Sociological Forum*, 29 (2), 245-258.
- Quéré, L. (2015). *Natures et formes de l'émotion collective*. Occasional Paper 32. Paris: Institut Marcel Mauss – CEMS. [In French]
- Rot, N. (2015). *Group psychology*. Beograd: Zavod za udžbenike [In Serbian]
- Stanković, V. (2003). Elite Theory and Fascism. *Politička revija* (2), 159-172. [In Serbian]
- Šuvaković, U. & Kragović, B. (2015). Globalization and cultural identities. In: V. Vukotić, D. Šuković, M. Rašević, S. Maksimović, V. [eds.] *Globalization and Culture* (297-304). Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za ekonomska istraživanja. Available at <https://www.idn.org.rs/biblioteka/Ekonomisti2015.pdf> [in Serbian]
- Tarde, G. (2011). *Social laws – a sketch for a sociology*. Beograd: Galop [In Serbian]
- Velinović, B. (2018). *Mass*. (Doctoral dissertation). University of Arts in Belgrade – interdisciplinary studies. Available at <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/9687> [in Serbian]
- Walter, B. (2003). The work of art in the age of mechanical reproduction. In C. Jenks (ed), *Culture – Critical Concepts in Sociology*, Vol. II (3-28). London: Routledge/Taylor and Francis Group.